
NEMZETI ÉS NEMZETISÉGI POLITIKA

Az Orosz Ortodox Egyház szerepe az „orosz világ”-program új-nemzeti törekvéseiben

Bremer, Thomas: Diffuses Konzept. Die Russische Orthodoxe Kirche und die „Russische Welt“ = Osteuropa. 2016. 3. no. 3–18. p. – online elérés 2016. aug. 30.

Th. Bremer a keresztény ortodoxia kutatására szakosodott német történész-teológus (Münster), fő műve: *Kreuz und Kreml – Geschichte der orthodoxen Kirche in Russland* (‘A kereszt és a Kreml – Az oroszországi ortodox egyház története’, bőv. kiad., Freiburg, 2016). Itt ismertetett beszámolója az Orosz Ortodox Egyház és a Kreml újszerű együttműködését fémjelző, ideológiai természetű „orosz világ”-program egyházi vonatkozásaira vet fényt.

Az „orosz világ” fogalma egy olyan, virtuális nemzeti-civilizációs tér elképzelését takarja, amely az oroszországi és más posztszovjet utódállamokban élő vagy a migrációs-emigrációs oroszországot lélekben egyesíti, megerősíti történelmi-nemzeti identitástudatában, tudatosítva más keleti-szláv (ukrán, belorusz) testvéridentitásokkal való szoros összetartozását is. – Egy globális, a határokon túlra került honfitársakra kiterjedő orosz tudati tér kiépítése napirendre került már a szovjet korszakban (70-es évek) az ellenzéki értelmiség színterein. A készítés a rendszerváltást követően azután kiszélesedik a „periféria” felőli megújulás liberális-demokrata programjává. A téralakítás igénye – a védjegy kisajátításával – azonban hamarosan átvált a posztszovjet új-nacionalista konzervativizmus „gyökerekre” orientált, és nagyon is centrum-elvű diszkurzusára. Mármost az orosz ortodoxia nem csak melléáll a folyamatnak, hanem – markáns és messzelátó nemzetpolitikai szerepbe beleszóvalva – minden jel szerint maga mozgatja azt, úgyhogy az állami politika részéről elég, ha épp csak követi az útmutatást. Az

orosz egyház az „Orosz Nemzeti Világkongresszus” (*Vszemirnij russzkij narodnij szobor*) kezdeményezésével lényegében már az 1990-es évek első felében élre tör. A Orosz Világkongresszus a mindenkori moszkvai pátriárka által elnökölt intézménye a világméretű orosz emigráció mellett mindenekelőtt a levált posztszovjet szuverenitások összességét kívánja egybefogni. A Putyin elnöki rendeletével „Orosz világ” (*Russzkij mir*) néven 2007-ben létrejött állami alapítványi szervezet, melyhez természetesen sietve „társul” az orosz egyház, már csak az egyházi és világi nemzetpolitikai együttműködés feladataira szabott formai kereteket teremti meg.

A szervezet külföldi orosz centrumok hálózatát tartja fenn különböző fővárosokban és egyes, más nagyvárosokban. Ezek feladatköreit, látszólag hasonlóan a közismert külföldi intézetek, mint a British Council, a Goethe- vagy Cervantes-intézethálózatéhoz, alapvetően az orosz nyelv és kultúra terjesztésében, „népszerűsítésében” jelöli meg, az egyes állomásokat adott nyelvoktatási, ismeretterjesztő és információs programkínálatra instruálva. A kínálat elmosódóan tág meghatározása azonban nagyon is arra enged következtetni, hogy a programok kevésbé az adott helyi környezet érdeklődő közönségét, mint inkább a helyben feltalálható anyanyelvi közösségeket célozzák, azaz lényegében belterjes találkozáspontként szolgálnak. Erre utal a németországi, Berlinen kívül még négy más helyen is megnyitott centrumok honlapjainak eklektikus és hanyagul is vezetett programkínálata. Ezek a központok éppen Németországban feltehetően előszeretettel számítanak a posztszovjet utódállamokból máig folyamatosan kitelepedő, már eredeti anyanyelvét is elvesztő, russzifikált egykori németiségre.

*

Th. Bremer beszámolójának súlypontjában a nemzeti-újkonzervatív diskurzus – Kirill pátriárka és más egyházi méltóságok normatív megnyilatkozásaiban végigkövetett – vallási retorikai elemeinek összefoglalása áll. Ezek egyik csomópontját adja az ortodox lét ezredéves mély-dimenziója a Kijevi Rusz kereteiben felvett keresztséggel. A kelet-szláv őslam ortodox öröksége („egyazon keresztelődencéből...”) az eredetek

„multinacionalitásával” vetíti ki oroszok, ukránok, belaruszok múlhatatlan és ma is közös gondolkodásra és cselekvésre sarkalló sorsközösségét, az „orosz” összetevő történelmileg kialakult dominanciája pedig nem haladja túl a közös örökséget, hiszen a nevében éppen a kijevi közös bölcső „Rusz” elnevezésére utal. – Az Orosz Ortodox Egyház a multinacionális jegyet önmeghatározásába is felvéve („multinacionális-autokefál egyház”; nyomatékot ad ennek az ószláv szertartási nyelv fenntartása) nem is feledkezik meg arról, hogy felségterületét aktuális politikai-földrajzi kategóriákban gondosan kijelölje. Ilyenkor azután akár léket is kaphat az a „keresztelőmedence”. Topográfiájában Oroszország, Ukrajna, Belarusz mellett a jelenkor szerinti áttekintés szerepel ugyanis Moldova, noha a tájék román előjelű ortodoxiáját Moszkva az orosz birodalmi bekebelezés nyomán, a 19. század elején közvetlen bizánci háttérétől szakította el, ami azután két világháború közötti nemzeti román birtoklását követő szovjet visszafoglalása után megtörtént még egyszer. (A posztszovjet állam függetlenné válása óta vitatottá is vált Moszkva területi illetékessége.) Az orosz egyház „kanonikus” teritóriuma természetesen így is meglehetősen kiterjedt: átfogja a földgolyó minden pontját Kanadától Japánig, ahol a „Rusz”-örökség bármely nemzetiségű képviselője él. Nem illetékes ebből fakadóan Örményországban és Grúziában, ezen államok ortodox hívóinek ugyanis egy-egy, nem a Kijevi Ruszra (s még csak nem is Bizáncre) visszamenő autokefál egyháza van. Moszkvának ugyanakkor szembe kell néznie a kijevi tartomány elszakadási törekvéseivel, melyek sikere óriási területi veszteség lenne számára, mint ahogy presztízsveszteség is a „multinacionalitás” oldaláról.

Egy további sűrűsödési pontot jelez az ortodox hit-alapú, átfogó e világi érvényét kereső erkölcsi-szellemi értékrend és világkép körvonalazása. Egyházi álláspont szerint az „orosz világ” mint eszme és mint meggyőződés csak is az ortodox hit, az ortodox vallási azonosságtudat bázisán létezik. Az ortodoxia hitteljességével átítatott „orosz világ” tulajdonképp egy saját civilizáció-típust testesít meg, amely a maga kikezdetlen értékrendjével egyenesen fölényben van például a romlásba, erkölcsi-tudati felbomlásba tartó nyugati civilizációval szemben. Az orosz ortodoxia (nem mellékesen egy tágabb keleti-szláv kollektívum

képviselésében) egy kompakt spirituális világkép értékállóságát szegezi a nyugati szekularizáció értékészletének diffúz szétfejlődésével szembe, figyelmen kívül hagyva, hogy ugyanez a szekularizáció, ha késleltetett ütemben is, az általa pásztorolt társadalmat is áthatja. Azaz: a kiállása öncélú szofisztika vagy legfeljebb utóvédharc az önnön szférájában is előrehaladó elvilágiasodás ellenében. A részletekben hamar kiderül spiritualitás-igénynek meddő volta, inkompatibilitása a gyakorlati értékekkel. Az értékkollekció elemei, mint „igazságosság”, „ember-” és „honszeretet”, „tolerancia”, a „munka”, a „tudás” megbecsülése stb., egyrészt elmosódóan általános érvényűek, mélységesen sablonos körben mozognak, ezek – reális jogi, szociáletikai, tudásszociológiai stb. mezőkre szétterítve – a nyugat „kiüresedő” értékvilágában is helyet kapnak; másrészt viszont nem terjednek ki az individuális energia, a nyitott intellektus és hasonlók nagyon is releváns nyugati értékeire, melyek az életkörnyezet számára profitálnak. Némely érték-elem érvénye ráadásul igencsak szűkre szabott az ortodoxiában, vegyük csak a „toleranciát” – az azonos nemű párkapcsolat, magzatelhajtás elutasítása és más örökletes tabuk fenntartásának tükrében. Az összkép az orosz ortodoxia ultrakonzervatív értékvilágában anakronisztikusan provinciális, és semmiféle „fölényt” nem mutat a „kiüresedett” nyugatéval szemben.

Az Orosz Ortodox Egyház az „orosz világ”-program kereteiben a felekezeti másság „tisztelete” mellett olykor ökumenikus arcát is mutatja. A kanonikus területén munkálkodó egyéb (pl. protestáns) egyházakkal való együttműködés során természetesen ez elkerülhetetlen. Elismeri a társegyházak által propagált keresztény-alapú értékrend rokonságát, ami a saját igazában csak megerősíti, kivéve, ha mégis adódnak differenciák. Az ökumenikus területen kísérletező jellegű tendenciák is megjelennek, mint például a közeledés – a volt szovjet-ázsiai övezetekben – az iszlámhoz. Úgy tűnik, az ortodoxia szemében már-már imponáló az iszlám csorbíthatlan (makacs?) ragaszkodása a hagyományokhoz, legyen az akár a többnejűség intézménye. Egy ide vonatkozó ügyetlenebb megjegyzés miatt Vszevolod Csaplin esperest azért eltávolították a Szent Szi-nódus mellett működő társadalmi kapcsolatok osztályáról.

Az orosz ortodoxia serénykedése az „orosz világ”-ideológia spirituális kimélyítésében jogos kérdéseket vet fel törekvései valódi célját és társadalmi, politikai kihatását illetően. Talán eme önpropaganda nélkül is végbement volna, hiszen már előbb megindult, a szovjet időszakban kivéreztetett társadalmi szerepkör és a szétzúzott intézményi struktúra helyreállítása. Mindenesetre az „orosz világ”-program megindulása óta, tehát 8 év alatt Moszkva püspökségeinek száma megduplázódott, maradéktalanul visszaépítette érseki hierarchiáját, az illetékességi területén felépült megszámlálhatatlan új templom. A minden oldalú egyházi megújulás szempontjából az orosz egyház és az orosz politika együttműködésén belül mégis elsődlegesen fontos az egyház politikai súlyának maradéktalan helyreállítása, és főképp ez a cél lebeghet a Patriárkátus szeme előtt az „orosz világ”-program körüli aktivitásával. Féltő azonban, hogy szemellenzős értékpropagandájával rossz szolgálatot tesz mind önmagának, mind pedig a politikának. – Önmagának: mert a hívő hazafiak józanabb köreit esetleg elriasztja a részvételtől (legfeljebb a tanítás máig még nem hatolt le a sejtekig); a politikának: mert egy régi, természetlen kelet-nyugati skizma felmelegítésével alájátszik egy geopolitikai konfliktushelyzet kialakulásának, melynek lehetősége kézzelfogható a putyini vezetés próbálkozásaiban egy új nagyhatalmi térfoglalás irányában.

Komáromi Sándor